

Η βαλκανική πρόκληση και τα ελληνικά διλήμματα

Ι. Η ρευστότητα και αστάθεια του διεθνούς περιβάλλοντος

Το 1989 απετέλεσε, αναμφίβολα, ιστορική τομή στην παγκόσμια ιστορία. Αυτό συνέβη όχι μόνο γιατί ανέτρεψε τον κόσμο της Γιάλτας, τον κόσμο της «ειρήνης» μέσα από την σταθερότητα της πυρηνικής αποτροπής και της διπολικής «ισορροπίας αντιπαράθεσης», αλλά και γιατί –ή κυρίως– γιατί ο κόσμος που γεννήθηκε δεν είναι μορφοποιημένος, δεν διαθέτει ακόμη ούτε δομές, ούτε θεσμούς, ούτε και αντίληψη ισορροπίας και ασφάλειας. Είναι ένας κόσμος που κέρδισε την ελευθερία, που αντιλαμβάνεται τη δημοκρατία και τον φιλελευθερισμό, σ' ολόκληρη την Ευρώπη και για πρώτη φορά, με τρόπο ενιαίο και καθολικό, που ανέδειξε νικητή τον φιλελευθερισμό, όπως επισημαίνει ο Francis Fukuyama, στην ιδεολογική αντιπαράθεση φιλελευθερισμού, καπιταλισμού, δημοκρατίας –έναντι του κομμουνισμού και του σοσιαλιστικού ολοκληρωτισμού, οδηγώντας την παγκόσμια διαλεκτική της σύγκρουσης σε μια αμφιλεγόμενη διαπίστωση περί του «τέλους της ιστορίας».¹

Η επανάσταση του 1989 η οποία, κατά τον Willy Brandt, διαθέτει σαφείς αναλογίες ως προς την ιστορικότητα και παγκοσμιότητά της, με το έτος 1789, επέφερε στο παγκόσμιο σύστημα και στη διεθνή πολιτική μια κατάσταση ρευστότητας, αστάθειας και ανασφάλειας. Ο μετακομμουνιστικός κόσμος χαρακτηρίζεται από μία *πολυεπίπεδη αστάθεια, ρευστότητα και ανασφάλεια* που δεν αφορά μόνον στην αλλαγή στην κατάργηση των στρατιωτικών ισορροπιών, αλλά και στις αλλαγές που επήλθαν στα πολιτικά συστήματα. Παράλληλα, οι εθνικισμοί επεκτείνονται σ' ολόκληρη την Ευ-

---

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης είναι επίκουρος καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

ρόπη και τα Βαλκάνια, ενώ η ανάδειξη και των μειονοτήτων σε ζήτημα εξωτερικής πολιτικής, που θέτει θέμα ακόμα και αναθεώρησης των μεταπολεμικών συνόρων, εντείνει –σε βαθμό ανησυχητικό, τα προβλήματα της περιφερειακής και της διεθνούς ασφάλειας.²

Γεννιέται η «Ευρώπη των Εθνοτήτων» ή η *Europa Irridenta* του Giuseppe Manzini. Το γεγονός της «Αστάθειας» και της «Ρευστότητας» εκδηλώνεται με την κατάρρευση ή την κατάργηση των συστημάτων και των θεσμών ισορροπίας και ασφάλειας του παλαιού καθεστώτος, των παλαιών, κλασικών θα λέγαμε, δομών της διεθνούς πολιτικής, χωρίς αυτές οι δυνάμεις, αυτό το σύστημα ισορροπίας, να υποκατασταθεί με την ίδρυση νέων δομών και θεσμών.³ Έτσι η κατάρρευση του συνολικού στρατηγικού και πολιτικοοικονομικού συστήματος της Ανατολικής Ευρώπης (Σύμφωνο Βαρσοβίας-Κομεκόν), μαζί με την διαρκώς συνεχιζόμενη αποδυνάμωση και προϊούσα συρρίκνωση της Σοβιετικής Ένωσης, εκφράζει στην πράξη και την κατάρρευση ενός πόλου σταθερότητας και ασφάλειας που ήταν προϊόν του διπολικού συστήματος και της ασφάλειας της πυρηνικής αποτροπής.⁴

Το σύστημα ανασφάλειας και αστάθειας ενισχύεται από μία επικίνδυνη ρευστότητα, όπως ήδη επιστημόναμε, των κοινωνικοοικονομικών δομών των πολιτικών συστημάτων της Ανατολικής Ευρώπης, της ΕΣΣΔ και των Βαλκανίων, καθώς επίσης και από τους υποφώσκοντες ή ανοικτά εκδηλούμενους εθνικισμούς, που προς το παρόν εστιάζονται στον καταρρέοντα γίγαντα της διεθνούς πολιτικής, τη Σοβιετική Ένωση, αλλά και στο παραδοσιακά εύφλεκτο διεθνές υποσύστημα που επηρεάζει άμεσα την ελληνική πολιτική και ασφάλεια στο βαλκανικό χώρο.⁵

II. Οι αιχμές της βαλκανικής κρίσης

Ο βαλκανικός περίγυρος της Ελλάδος διέρχεται μιαν ενεργό πλέον, πολύμορφη και πολυμέτωπη κρίση, συνολικά. Όλα τα βαλκανικά κράτη, με μοναδική ίσως εξαίρεση την Ελλάδα, στο μέτρο που η χώρα θεωρείται βαλκανική, εμφανίζουν την παθολογία της διαρκούς και, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ανεξέλεγκτης εσωτερικής οικονομικής έντασης, σύγκρουσης και αποτελμάτωσης, ενώ παράλληλα οι εντεινόμενοι εθνικισμοί μεταφέρουν την πολύμορφη κρίση στο διακρατικό, περιφερειακό επίπεδο του εύφλεκτου αυτού υποσυστήματος της διεθνούς πολιτικής.

Αιχμή του δόρατος είναι η Γιουγκοσλαβία. Η χώρα αυτή αποτελεί το κέντρο της αστάθειας και δεν απειλείται πλέον απλώς με πολιτειακή διάσπαση, βρίσκεται ήδη στη δίνη του εμφυλίου με ορατή την απειλή διεύρυνσης και επέκτασης του πολέμου πέραν των Γιουγκοσλαβικών ορίων.⁶

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, έχουμε την Αλβανία, όπου η μετεξέλιξη των κοινωνικών και πολιτικών δομών και η συρρίκνωση του συνεκτικού ιστού του κόμματος, κορύφωσε πρόσφατα την κρίση, με συνέπεια η χώρα να διέρχεται αυτή την περίοδο ουσιαστικά την επαναστατική φάση που πέρασαν οι υπόλοιπες χώρες το 1989.

Στη Ρουμανία ενεργοποιήθηκε συγκρουσιακά η εσωτερική κρίση, η αποτυχία εμπέδωσης νέων πολιτικών και οικονομικών δομών και θεσμών, οδήγησε σε μία πρωτοφανή κοινωνικοοικονομική έκρηξη με απρόβλεπτες συνέπειες για την ομαλή μετεξέλιξη της χώρας.

Η Βουλγαρία εμφανίζει μια επιφανειακή εσωτερική ηρεμία που αποδίδεται και στην σχετικά ομαλή εσωτερική αλλαγή του 1989 αλλά και στην διακομματική μορφή

της σημερινής Κυβέρνησης. Η κρίση όμως υπάρχει σε υποβόσκουσα διάσταση και στη Βουλγαρία τόσο στο οικονομικό, όσο και στο πολιτικό αλλά και στο επίπεδο ασφάλειας. Η κρίση μπορεί να ενεργοποιηθεί ανά πάσα στιγμή.

Η Βαλκανική Χερσόνησος δίνει σήμερα την εικόνα ενός ηφαιστείου σε διαρκή εκρηκτική κατάσταση.⁷ Μέσα σ' αυτόν τον επικίνδυνο και εξαιρετικά απειλητικό περίγυρο, η Τουρκία αναβαθμίζεται από την κρίση στον Κόλπο και τη Διεθνή Ρευστότητα και απειλεί τελευταίως ιδιαίτερα τη Θράκη. Η Τουρκία αναπτύσσεται και πέραν της Θράκης σ' ολόκληρο το βαλκανικό περιβάλλον, δημιουργεί στρατηγικά ερείσματα, απειλεί την Ελλάδα κατά τρόπον ασφυκτικό αφού επιχειρεί να δημιουργήσει και στον Βορρά εχθρικό περιβάλλον.

Τέλος, η Ελλάδα, με πολλά εσωτερικά πολιτικά προβλήματα, με έντονη την κοινωνική και οικονομική κρίση και με σοβαρά προβλήματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, κυρίως σε σχέση με το τουρκικό μέτωπο, καλείται να αντιμετωπίσει την πολύπλευρη βαλκανική πρόκληση τόσο σε σχέση με εθνικά ζητήματά της, όσο και αναφορικά προς την δυνατότητα ή την ευκαιρία της γεωπολιτικής της αναβάθμισης σε σχέση με την Ευρώπη, αλλά και με τη νέα τάξη πραγμάτων.

III. Η βαλκανική πρόκληση: Οι δυνατότητες μιας ελληνικής ευρωπαϊκής σταθεροποιητικής παρέμβασης

Όπως ήδη αναφέραμε, ο βαλκανικός περίγυρος της Ελλάδος βρίσκεται σε μια διαρκή, πολύπλευρη και ήδη ενεργοποιημένη κρίση, που εκδηλώνει τάσεις έκρηξης. Ο ασταθής και εύαλτος αυτός περίγυρος, που αποτελεί παραδοσιακά και ένα βασικό χώρο προβολής συμφερόντων και προσανατολισμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, εγκυμονεί κινδύνους και ενδεχομένως απειλή, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει και σαν ευκαιρία και πρόκληση για την ελληνική εξωτερική πολιτική.⁸ Πρόκληση για την επίτευξη, σε μια περίοδο σοβαρών ανακατατάξεων στη διεθνή πολιτική, προφανώς δε και στον περίγυρό μας, μιας γεωπολιτικής αναβάθμισης της Ελλάδος. Μια αναβάθμιση που θα προωθήσει τα εθνικά συμφέροντα της χώρας και θα βελτιώσει τη θέση της στην Ευρώπη, αλλά και θα αντιμετωπίσει την πολλαπλά εκδηλούμενη τουρκική απειλή. Ο τελευταίος παράγοντας υπήρξε μάλιστα εκείνος που υποχρέωσε ως γνωστόν, το 1974, τον τότε πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή, στην ιστορική στροφή προς τα Βαλκάνια. Η στροφή αυτή αποτέλεσε, μαζί με την επίσης ιστορική ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, τις μόνες επιτυχείς στρατηγικές κινήσεις της ελληνικής μεταπολεμικής εξωτερικής πολιτικής. Η βαλκανική πολιτική του 1974-1981, που με επιτυχία συνεχίστηκε στη δεύτερη φάση της, το 1982-1988 εγκαινίασε όχι μόνο μια στροφή της Ελλάδας προς τον ζωτικό της χώρο, αλλά και μιας ασχέτως αποτελεσμάτων ενίσχυση των ερεισμάτων μας και της προώθησης μιας στρατηγικής υποστήριξης απέναντι στην Τουρκία. Απετόλμησε η Ελλάδα, για πρώτη φορά στην μεταπολεμική της εξωτερική πολιτική, μια σημαντική διεύρυνση του χώρου δράσης της. Ανέπτυξε, εν ολίγοις, τάσεις χειραφέτησης από τον κλοιό της διπολικής πυρηνικής στρατηγικής αντιπαράθεσης Ανατολής-Δύσης.⁹

Σήμερα, στο πλαίσιο των επαναστατικών μεταβολών και αλλαγών που περιγράψαμε πιο πάνω, τίθεται πρώτα το ερώτημα: Κατά πόσο, σε ποιο βαθμό και προς ποια κατεύθυνση μπορεί να παρέμβει η Ελλάδα ανεξάρτητα από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ή από τη διαμορφούμενη Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική (ήτοι: Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

ΔΑΣΕ, NATO, Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση). Οφείλει να κινηθεί στο πλαίσιο και ως εκπρόσωπος των πιο πάνω σχηματισμών ή μήπως πρέπει να κινηθεί σε συνδυασμό των δύο σεναρίων, του εθνικού δηλαδή και του ευρωπαϊκού. Τέλος δεν πρέπει να λησμονείται στους όποιους συλλογισμούς ή υπολογισμούς μας ο αμερικανικός παράγοντας που, αθόρυθα πλην εμφανώς, αναπτύσσει τον κυρίαρχο ρόλο της Pax Americana και στην περιοχή μας κατά τρόπο, δυναμικά τουλάχιστον, ανταγωνιστικό προς τα ευρωπαϊκά συμφέροντα. Βλέπουμε λοιπόν ότι τα προβλήματα και τα διλήμματα που τίθενται στην ελληνική εξωτερική πολιτική εμφανίζονται σε σχέση με την στρατηγική των επιλογών, αλλά και με τις στρατηγικές μας επιλογές σε μια κρίσιμη φάση των βαλκανικών ανακατατάξεων, συνθετότερα και πολυπλοκότερα απ' ότι στο παρελθόν.¹⁰ Τα διλήμματα που τίθενται για μια Νέα Ελληνική Βαλκανική Πολιτική είναι πολλαπλά και κρίσιμη.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Ελλάδα έχει άμεσα εθνικά συμφέροντα σε δύο βαλκανικές εστίες αναταραχής και ασταθειών: στη Γιουγκοσλαβία και την Αλβανία. Η Γιουγκοσλαβία, μέσα από την νομοτελειακά επερχόμενη διάσπασή της, αποτελεί κίνδυνο και απειλή για τα ελληνικά συμφέροντα (αναζωπύρωση «Μακεδονικού», Ισλαμικός Άξονας κλπ.)¹¹. Το ίδιο, σε διαφορετικό βαθμό και ένταση, ισχύει ίσως και για την Αλβανία. Εκεί οι αλλαγές και οι δομικές καθεστωτικές μεταβολές που επέρχονται τελευταία στο πολιτικό σύστημα, αναδεικνύουν και τα προβλήματα αλλά και τη σημασία της ελληνικής μειονότητας. Και στις δύο περιπτώσεις η Ελλάδα, θα μπορούσε να αναπτύξει μια καλά σχεδιασμένη πολύπλευρη σταθεροποιητική παρέμβαση. Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας θα πρέπει, με διπλωματική και πολιτική ενεργοποίηση, όπως συνέβη στην αμφιλεγόμενη προσέγγιση του Σέρβου ηγέτη Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς, να υποστηριχθεί η ομαλή –ή μη βίαιη, μετεξέλιξη της Ομοσπονδίας σε Συνομοσπονδία. Οι επαφές θα πρέπει να εντατικοποιηθούν και να επεκταθούν το λιγότερο και προς τις θόρειες δημοκρατίες της Κροατίας και της Σλοβενίας, αλλά και της Βοσνίας Ερζεγοβίνης. Πέραν τούτου –και στο βαθμό που είναι γνωστό, τόσο το ευρωπαϊκό έντονο ενδιαφέρον για τη διατήρηση μιας στοιχειώδους χαλαρής συνοχής στη Γιουγκοσλαβία, αλλά και πόσο οι γιουγκοσλαβικές οικονομικές εξαρτήσεις απέναντι στην Κοινότητα είναι δεδομένες, η Ελλάδα είναι σκόπιμο να χρησιμοποιεί το ευρωπαϊκό της χαρτί.¹² Είναι πιο πειστική, αξιόπιστη κυρίως όμως πιο αποτελεσματική, η ελληνική πολιτική όταν δρα με τον υπερεθνικό, τον ευρωπαϊκό της μανδύα, και αποφεύγει την ευθεία αντιπαράθεση με τους εθνικούς ανταγωνισμούς στην περιοχή. Η περίπτωση της αποτυχίας σύγκλησης της Συνάντησης των Αθηνών της 21ης Σεπτεμβρίου είναι χαρακτηριστική ενός τέτοιου ανταγωνισμού. Στην Αλβανία τα πράγματα για μια ελληνική παρέμβαση εμφανίζονται πιο απλά. Η παρουσία της ελληνικής μειονότητας στη Βόρειο Ήπειρο απαιτεί σωστό και μελετημένο σχεδιασμό του ελληνικού κράτους για τη συγκράτηση και την ανάπτυξη της οικονομικής, κυρίως, ζωής στην περιοχή αυτή. Η παραμονή και ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου αποτελεί όρο ζωτικό για κάθε δυνατότητα μακράς πνοής παρέμβασης της Ελλάδας στη χώρα αυτή. Η οικονομική και πολιτική συμμετοχή της ελληνικής κοινότητας – τόσο στο επίπεδο μιας ομαλής μετεξέλιξης της οικονομίας σε οικονομία της αγοράς, όσο και στο επίπεδο του πολιτικού πλουραλισμού και της πλουραλιστικής μετεξέλιξης – στο δημοκρατικό μετασχηματισμό του αλβανικού κράτους και της κοινωνίας, ενισχύει αναμφίβολα τα στρατηγικά ερείσματα της Ελλάδας στη χώρα αυτή. Και σ' αυτό το ζήτημα νομίζουμε ότι πρέπει να ζητηθεί η αρωγή των

Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για μίαν αποτελεσματική οικονομική παρέμβαση στην Αλβανία και ειδικότερα για την κατάρτιση ενός αναπτυξιακού προγράμματος για τη Βόρειο Ήπειρο.

Η Ελλάδα θα μπορούσε να λειτουργήσει και στις δύο αυτές περιπτώσεις σε διάφορα επίπεδα ως αιχμή του δόρατος της Ευρώπης και μάλιστα είτε ως Ευρωπαϊκή Κοινότητα είτε ως Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση, είτε ως ΝΑΤΟ. Η Ελλάδα θα αναδειχθεί έτσι σε πολιτικοστρατιωτικό παράγοντα ισορροπίας, ασφάλειας και σταθερότητας. Δύο είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να καταστεί ένας τέτοιος ρόλος πειστικός απέναντι στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Η στρατιωτική ισχύς της Ελλάδας, που θα λειτουργεί και αποτρεπτικά και ως παράγοντας ασφάλειας και μια οικονομία, αν όχι σφριγηλή, τουλάχιστον υγιής.

Ένας παρόμοιος ρόλος –παρεμβατικός, σταθεροποιητικός– θα μπορούσε να ενισχυθεί και να διευρυνθεί με μια παράλληλη παρέμβαση πολιτική και οικονομική, στην πρόκληση των αποτελεσματομένων και ασταθών νέων πολιτικών συστημάτων που αναπτύσσονται στη Βουλγαρία και στη Ρουμανία.¹³ Στα δύο αυτά βαλκανικά κράτη δεν τίθεται προφανώς κανένα ζήτημα άμεσης απειλής ή κινδύνων για την Ελλάδα, αλλά ένα συνολικό πρόβλημα ασφάλειας και σταθερότητας για την περιοχή, στο βαθμό που οι νέες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές της δομές (οικονομία της αγοράς - πολιτικός πλουραλισμός), είναι σχεδόν ανύπαρκτες, ενώ οι παλαιές καταργήθηκαν. Επικρατεί ουσιαστικά ένα δομικό χάος, μια συνολική αποτελμάτωση.

Έλληνες οικονομικοί παράγοντες, ελληνικοί πολιτικοί θεσμοί (κόμματα κλπ.) μπορούν να παρέμβουν θετικά, συνεργατικά και παραγωγικά στο βαλκανικό χώρο, ιδιαίτερα στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, αλλά και στην Αλβανία και σε κάποιο βαθμό και στη Γιουγκοσλαβία.

Η ελληνική σταθεροποιητική παρέμβαση στο ρευστό και ασταθές σύστημα ασφαλείας των Βαλκανίων σε όλα τα επίπεδα (πολιτικοοικονομικό, κοινωνικό, στρατιωτικό), θα μπορούσε να αναβαθμίσει γεωπολιτικά και γεωστρατηγικά την ελληνική θέση και να αντιμετωπίσει ενδεχομένως την τουρκική αναβάθμιση που επιχειρείται ραγδαία και απειλητικά σε πολλά επίπεδα, όχι μόνο στα Σκόπια και το λεγόμενο «Μουσουλμανικό Τόξο», αλλά και στην αμυντική συνεργασία στο βαλκανικό χώρο.

Παράλληλα, μια τέτοια επιτυχής, συστηματική και μεθοδευμένη σταθεροποιητική παρέμβαση θα ενίσχυε τον ευρωπαϊκό ρόλο της Ελλάδας, κατοχυρώνοντας ταυτόχρονα και τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα.

IV. Διλήμματα από τους εθνικούς ανταγωνισμούς τρίτων κρατών στο βαλκανικό χώρο

Είναι σαφές ότι το ανωτέρω συνολικό σενάριο μιας ελληνικής σταθεροποιητικής παρέμβασης, δεν αντιμετωπίζει για την υλοποίησή του μόνο τα ανασχετικά δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αλλά, επιπλέον, δύο παράγοντες (ή δυνάμεις) που αναπτύσσονται ήδη αντίρροπα, ή και αντιθετικά, κατά τρόπο καταλυτικό στο βαλκανικό περίγυρο της Ελλάδος.

Πρώτον: Τα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη και κυρίως η Ιταλία, και η Γερμανία αναπτύσσουν πολύπλευρες εθνικές παρεμβάσεις –πέρα ή παράλληλα από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα– στην Ανατολική Ευρώπη, τη Σοβιετική Ένωση και τα Βαλκάνια.¹⁴ Ανα-

πτύσσουν εθνικές πολιτικές, αποκαθιστούν παλαιές συμμαχίες και συνεργασίες, επεκτείνουν τις πολιτισμικές τους σχέσεις και χρησιμοποιούν, με τρόπο συγκροτημένο και οργανωμένο, τη σημερινή πολιτική και οικονομική τους δύναμη καθώς και την ευρωπαϊκή τους ταυτότητα με τρόπο πολύ πιο πειστικό από την αίσθηση της γεωγραφικής, ίσως σε κάποιο βαθμό και ιστορικής, πολιτιστικής εγγύτητας που εμφανίζεται να διαθέτει ως πλεονεκτήματα η Ελλάδα. Η Ιταλία δείχνει ένα ενεργό ενδιαφέρον για την Αλβανία αλλά και για άλλες βαλκανικές χώρες, στο πλαίσιο της εξαγωγικής. Η Γερμανία, που στρέφει το κύριο θάρος του ενδιαφέροντός της προς την Κροατία-Σλοβενία, επιδιώκει ραγδαία αναθέρμανση της παλαιάς της σχέσης με τη Βουλγαρία. Η Γαλλία, τέλος, προσανατολίζει την παρέμβασή της κυρίως προς τη Ρουμανία.

Δεύτερον: Οι ΗΠΑ αναπτύσσουν πολύπλευρα την πολιτική τους παρέμβαση προς το σύνολο του βαλκανικού χώρου. Επιδιώκουν έτσι να υπερακοντίσουν κάθε συγκροτημένη ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτικού ελέγχου της περιοχής, με στόχο την εμπέδωση της Pax Americana στο στρατηγικά ευαίσθητο και σημαντικό αυτό τμήμα της Ευρώπης. Ο άξονας των αμερικανικών πρωτοβουλιών φαίνεται να δημιουργείται γύρω από την Βουλγαρία και την Τουρκία, αλλά και γύρω από ορισμένες Δημοκρατίες της Γιουγκοσλαβίας, όπως η «Μακεδονία» και η Κροατία. Η οικονομική ζώνη του Ευξείνου,¹⁵ που αποτελεί ένα είδος μικρής οικονομικής κοινότητας των Βαλκανίων –και στην οποία συμμετέχουν οι: Τουρκία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Σοβιετική Ένωση– αποτελεί το πρόπλασμα μιας ευρύτερης αμερικανικής παρέμβασης με αιχμή του δόρατος την Τουρκία. Η Ευρώπη θα αντιδράσει; Διαθέτει το θεσμικό πλαίσιο και την πολιτική βούληση για κάτι τέτοιο; Ή θα συνεχίσει τη «σαλαμοποιημένη» εθνική παρέμβασή της στο βαλκανικό χώρο, μια συμπεριφορά που οδηγεί νομοτελειακά σε συνολική υπαγωγή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας υπό μια νέα αμερικανική κυριαρχία;

Το ερώτημα που τίθεται για την Ελλάδα δεν είναι τι επιλέγει αλλά πώς μπορεί να επιβιώσει ανάμεσα στους γίγαντες για να κινηθεί ευέλικτα και να ασκήσει εθνική πολιτική αντιμετωπίζοντας και μια σε πολλά μέτωπα αναπτυσσόμενη τουρκική απειλή στο Βορρά. Η απάντηση περιλαμβάνει δύο κατευθύνσεις πολιτικής:

Α) Ανάπτυξη μιας Νέας Στρατηγικής Αντίληψης της βαλκανικής πολιτικής της χώρας, που να στηρίζεται στα νέα δεδομένα. Τούτο προϋποθέτει: Συνολική εσωτερική, πολιτική και οικονομική ανασυγκρότηση και β) ενίσχυση ενός ευρωπαϊκού ρόλου, μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας και παρουσίας στην περιοχή. Προς την κατεύθυνση αυτή, η ελληνική πολιτική οφείλει να ενισχύσει τις όποιες τάσεις υπάρχουν στην Κοινότητα για ενδυνάμωση των διαδικασιών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και, κυρίως της ανάπτυξης του σκέλους της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής, ώστε η Ευρώπη να καταστεί ικανή να ανταποκριθεί στο ρόλο που της αποδίδεται σήμερα, της «εν δυνάμει» παγκόσμιας δύναμης. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι η Ελλάδα θα παραγνωρίσει το αμερικανικό ενδιαφέρον στην περιοχή, αλλά η πολιτική της θα πρέπει να υπογραμμίζει τόσο την ύπαρξη εθνικού συμφέροντος το οποίο και υπηρετεί, όσο και την ένταξη της ελληνικής αντίληψης και στρατηγικής στους θεσμούς, τις δομές και την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

V. Η τουρκική απειλή

Η Τουρκία αναπτύσσει πολλαπλές και πολυεπίπεδες πρωτοβουλίες στο βαλκανικό χώρο. Ο Ισλαμικός Άξονας, το λεγόμενο «Μουσουλμανικό Τόξο», αποτελεί το ένα

επίπεδο πολιτικής, που επιδιώκει την ενδυνάμωση ή ολοκλήρωση της γεωπολιτικής της αναβάθμισης. Η αποκατάσταση των σχέσεων με τη Βουλγαρία, που δεν αφορά μόνο στην προστασία της τουρκικής μειονότητας, αλλά επεκτείνεται σε μια ευρύτερη πολιτικοοικονομική συνεργασία, που περιλαμβάνει μέχρι και την άμυνα, επιχειρεί να καταργήσει ουσιαστικά ένα σημαντικό στρατηγικό έρεισμα για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Πέραν τούτου η Τουρκία αναπτύσσει και στο γιουγκοσλαβικό χώρο («Μακεδονία», Μουσουλμάνοι, Βοσνία Ερζεγοβίνη) συμμαχίες και συνεργασίες πολιτικού και οικονομικού περιεχομένου. Τέλος με την Αλβανία επιδιώκει πέραν της οικονομικής συνεργασίας και την αναβίωση των ιστορικών, πολιτιστικών της σχέσεων, που είναι αναμφίβολα ισχυροί παράμετροι εγκαθίδρυσης νέων συμμαχιών.

Η Ελλάδα αποτελεί για την Τουρκία στο βαθμό που είναι μέλος της Κοινότητας και μπορεί να παίξει κάποιο ρόλο στα Βαλκάνια, τον μόνο σοβαρό γεωπολιτικό ανταγωνιστή. Η ελληνοτουρκική αντιπαλότητα δεν περιορίζεται στην Κύπρο και στο Αιγαίο. Αναπτύσσεται και σε χώρους στρατηγικής υποστήριξης της κύριας σύγκρουσης. Αυτό μπορεί να σημαίνει πολλά για την τελική έκβαση της σύγκρουσης, αφού αφορά στο γεωπολιτικό ανταγωνισμό, δηλαδή στην ενίσχυση του ρόλου και της θέσης των δύο χωρών στη διεθνή πολιτική.

VI. Συμπερασματικά

Η Ελλάδα βρίσκεται, μετά τις επαναστατικές ανατροπές του 1989 και την επακολούθησα εκρηκτική αστάθεια στον κόσμο με δύο κύριες εστίες ανάφλεξης, τη Σοβιετική Ένωση και τα Βαλκάνια, στο κέντρο του κυκλώνα, αφού είναι εν πολλοίς δέκτης των επιπτώσεων της αστάθειας στο άμεσο περιβάλλον τους.

Πολλά τα διλήμματα που γεννώνται για την ελληνική πολιτική ασφάλεια και τις επιλογές στην εξωτερική πολιτική σοβαρά και εκ πρώτης όψεως αδιέξοδα τα προβλήματα που δημιουργούνται για την χώρα εν όψει κυρίως της εκρηκτικής καταστάσεως που αναπτύσσεται αυτή την περίοδο στον βαλκανικό χώρο. Η Ελλάδα που με πολλή προσοχή και προσπάθεια αλλά και διπλωματική μαεστρία συνέβαλε, στην ανάπτυξη και δημιουργία μιας πρωτόγνωρης αντίληψης συλλογικής ασφάλειας στο βαλκανικό χώρο στην διάρκεια του ψυχρού πολέμου, είναι υποχρεωμένη, να αντιμετωπίζει σήμερα μια τελείως διαφορετική κατάσταση, νέα δεδομένα πολιτικής και ασφάλειας, αφού το προηγούμενο σύστημα οργάνωσης των κοινωνιών του βαλκανικού χώρου κατέρρευσε πλήρως, δεν υποκατεστάθη από ένα καινούργιο. Κυρίως όμως κατέρρευσαν οι δυνάμεις που στήριζαν συνεργασίες στο επίπεδο της περιφερειακής ασφάλειας ενώ αποδεσμεύθηκαν παράγοντες εθνικισμού, σύγκρουσης και παραδοσιακών διεκδικήσεων που διαμορφώνονται ραγδαία σε φορείς απειλής και κινδύνου για την ελληνική αλλά και την ευρωπαϊκή ασφάλεια¹⁶.

Η περίπτωση της «Μακεδονίας» των Σκοπίων αποτελεί την αιχμή του δόρατος μιας πολλαπλής όπως εκδηλώνεται απειλής, που αρχίζει από τις διεκδικήσεις των Σκοπίων και εκτείνεται μέχρι την εμπλοκή συνεργαζομένων δυνάμεων όπως Βουλγαρίας-Τουρκίας, ως παραγόντων στήριξης του «κράτους» των Σκοπίων. Οι δυνάμεις αυτές αναπτύσσουν ένα τρίγωνο συμφερόντων, που έχουν σαν αφετηρία τους διαφορετικές αντιλήψεις συμφερόντων ή κινήτρων, ενώνονται όμως στον κοινό παρονομαστή των Σκοπίων. Η ύπαρξη του τριγώνου δημιουργεί διλήμματα αλλά και περαιτέρω αδιέξοδα στην ελληνική εξωτερική πολιτική ως προς τη μεθόδευση και τη στρατηγι-

κή της πολιτικής αντιμετώπισης του προβλήματος στο σύνολό του.¹⁷ Ο παράγοντας Τουρκία που εμπλέκεται πέραν της «Μακεδονίας» πολλαπλά και δυναμικά στην «Βαλκανική ρευστότητα» –οικονομία πολιτισμός, πολιτική, κοινωνία, ασφάλεια– απειλεί σοβαρά τα ελληνικά συμφέροντα αλλά και τις δυνατότητες μιας ελληνικής σταθεροποιητικής παρέμβασης χωρίς να έχει διόλου αποδυναμωθεί η στρατηγική παρουσία, πολιτική εμπλοκή, και απειλή που υπάρχει παραδοσιακά στο εξ Ανατολών μέτωπο και στην Κύπρο. Η κατάρρευση της ελληνικής παραδοσιακής βαλκανικής πολιτικής αποδυνάμωσε τη γεωπολιτική θέση της χώρας έναντι της Τουρκίας και της αντιμετώπισης των ζητημάτων που έθετε και θέτει η χώρα αυτή, στο βαθμό που η παραδοσιακή ελληνική βαλκανική πολιτική λειτουργούσε και ως αντίληψη στρατηγικής υποστήριξης της Ελλάδος, έναντι των τουρκικών διεκδικήσεων. Το παράδειγμα του άξονα Αθηνών-Σόφιας αποτελούσε ένα ισχυρότατο έρεισμα στρατηγικής υποστήριξης της χώρας, έναντι του εξ Ανατολών κινδύνου στο βαθμό που η Σόφια αντιμετώπιζε η ίδια προβλήματα με την Τουρκία και η Βουλγαρία ανήκε σε έναν από τους δύο χώρους της παγκόσμιας στρατηγικής αντιπαράθεσης. Ο άξονας αυτός όχι μόνον εκλείπει αλλά αντίθετα τείνει να μετατραπεί σε αντίπαλο σχήμα, που αναπτύσσεται μακροπρόθεσμα εις θάρος των ελληνικών συμφερόντων στο γιουγκοσλαβικό και ευρύτερο βαλκανικό χώρο.¹⁸

Τέλος, το μεγάλο διπλωματικό και πολιτικό όπλο της Ελλάδος, η κοινοτική διάσταση φαίνεται να εμφανίζει τάσεις αποδυνάμωσης αφού η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δυσκολεύεται να αρθρώσει ενιαίο πολιτικό λόγο και να αναπτύξει υπερεθνικές δομές, στην εξωτερική πολιτική και ασφάλεια, αλλά αντίθετα εμπλέκεται σε αντιπαραθέσεις εθνικών ανταγωνισμών που θυμίζουν την περίοδο προ του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου· ανταγωνισμοί που εν πολλοίς συγκρούονται με εθνικά ελληνικά συμφέροντα. Σ' αυτή θα πρέπει να προσθέσουμε και την καταρρέουσα ελληνική οικονομία, τις τάσεις διάθρωσης του κοινωνικού ιστού που εμφανίζονται στην ελληνική κοινωνία, στο επίπεδο της αλληλεγγύης, της συναίνεσης, και των αξιών της κοινωνίας. Ανησυχητικά φαινόμενα που δημιουργούν ένα κλίμα απαισιοδοξίας και ένα πλαίσιο δυσοίωνων προοπτικών ως προς την ικανότητα της Ελλάδος να αναπτύξει μια συγκροτημένη νέα βαλκανική πολιτική, να αντιμετωπίσει και να ξεπεράσει επιτυχώς τα αδιέξοδα και να δώσει λύσεις στα διλήμματα.

Μακρύς και δύσβατος ο δρόμος που διανοίγεται για την ελληνική εξωτερική πολιτική τη δεκαετία του 90. Σε έναν κόσμο που αλλάζει διαρκώς, οι προκλήσεις είναι μεγάλες, αλλά και οι κίνδυνοι του παρόντος και του μέλλοντος είναι ορατοί. Η ευρωπαϊκή πορεία της χώρας δεν είναι δεδομένη. Προϋποθέτει μια συνολική ανασυγκρότηση και κινητοποίηση σε όλα τα επίπεδα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

1. Peter Glotz, *Gesamteuropa-Skizze für einen Schwierigen Weg*, στο Europa Archiv, 2/1990, σελ. 41.
2. Peter Glotz, ό.π. σελ. 41 επ.
3. Hands - Peter Schwarz, *Auf dem Weg zum post-kommunistischen Europa*, στο Europa-Archiv, 11/1989, σελ. 319 επ.
4. Charles Gati, *The Bloc that Failed*, Bloomington-Indianapolis, 1990, σελ. 161 επ.
5. Zbigniew Brzezinski, *Postcommunist Nationalism Foreign Affairs*, 1989/90, Vol. 68, No. 5 σελ. 2 επ.

6. Hansjakob Stehle, *Die Balkanisierung Balkans* στην *Die Zeit*, 22.3.1991, σελ. 1.
7. Hansjakob Stehie, ό.π. σελ. 1.
8. Στέλιος Αλειφαντής, *Ελληνικά διλήμματα στον Βαλκανικό Περίγυρο*, Αντί, τεύχ. 461, 8.4.1991, σελ. 38.
9. Στέλιος Αλειφαντής, *Η Ελλάδα στο Βαλκανικό Χώρο: 1974-1988 στο Τα Βαλκάνια στο σταυροδρόμι των εξελίξεων* (Χρ. Γιαλλουρίδης-Στ. Αλειφαντής, επιμ.) Αθήνα 1988, σελ. 370 επ.
10. Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, *Η ελληνική βαλκανική πολιτική μπροστά σε νέα σοβαρά διλήμματα*, στον Οικονομικό Ταχυδρόμο, 6.6.1991, σελ. 33.
11. Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, *Κρίση και πολιτικές δυνάμεις στη Γιουγκοσλαβία στο Η σημερινή Γιουγκοσλαβία*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα 1990.
12. Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, ό.π. σελ. 34.
13. Anneli Ute Gabanyi, *Rumaniens Unvoflendete Revolution*, στο *Europa Archiv*, 12/1990, σελ. 371.
14. Stanley Hoffmann, *Abschied von der Vergangenheit, Politik und Sicherheit im Künftigen Europa*, στο *Europa Archiv*, 20/1990, σελ. 600 επ.
15. Jewgennis Alexandrow, *Ein neues Bulgarien im neuen Europa*, στο *Europa Archiv*, 20/1990 σελ. 6.
16. Θάνος Βερέμης, *Βαλκανική Καταχνιά*, Το Βήμα, 29.3.1991, σελ. Α15.
17. Γιάννης Καρτάλης, *Τι ζητούν οι Βούλγαροι*, Το Βήμα, σελ. Α4.
18. Γιάννης Καρτάλης, ό.π.